

VII. IRODALOMKRITIKA ÉS IRODALOMTÖRTÉNET-ÍRÁS A HETVENES ÉVEKBEN

A hetvenes évek irodalmának nagy arányú fellendülését természetesen kísérte az irodalomszemlélet, az irodalmi öntudat, az irodalomról való gondolkodás, a kritikaírás gazdagodása, terebélyesedése, s színvonalbeli emelkedése is. Feltétlenül látnunk kell tehát e területnek néhány vonását, vagy vázlatos – a jelen keretek között csak igen elnagyolva bemutatható – körképét is.

Ahogy az ötvenes évek társadalmi torzulásai negatív hatással voltak az irodalom fejlődésére, ugyanúgy kialakították a jellegüknek megfelelő szemiatikus és dogmatikus irodalmi közéletet és közszellemet is. Az irodalompolitika és az irodalmi bírálat jórészt az úgynevezett „proletkultus” szemlélet felszínes és hamis optimizmusának hibájába esett. A hivatalos irodalomtörténet kizárt minden olyan jelentős életművet az értéktudatból, amely nem fért bele a szűken felfogott szocialista realizmus jellegkörébe. A szűklátókörű, s felületes, igaztalan valóságképet, társadalmiságot és ábrázolást kívánó dogmatizmus érveit, elvárásait csak növelte a valóban felszínesen ideologikus, színvonalatlan alkotások tömege. A szemiatizmus alapjául gyakran szolgált tehát a művekben megnyilatkozó hirtelen optimizmus, a társadalomváltozás mértékét illető túlzott, illuzórikus hit. Az idősebb nemzedékek és az éppen induló generációk jelentős hányadát jellemezte ez a sokszor nagyon is belülről, őszintén jövőpátosz és lelkesültség, hogy aztán később, a hatvanas évek elejétől egy fokozatos, de gyors ütemű szemléletváltás, önkorrekciónak következtek be a valóság-látásban és -megítélésben. Az összetettebb, gazdagabb és igazabb realitást mutató művek természetesen megosztották az irodalomkritikát is: heves viták bontakoztak ki az újfajta szemlélet védelmében, illetve ellenében. A gyakori szempontkeveredések ekkor szinte kibogozhatatlan zürzavart idéztek elő a kritikai irodalomban. A direkt és vulgáris ideologikusságtól elmozduló kezdeményezéseket például gyakran érte a kisszerűség, az apolitikusság, a „negatívizmus”, a „nihilizmus” vádjai, amelyben az újítások valódi kezdetlegességeinek felismerése összemosódott a lehetőségében ígéretes szemléleti és esztétikai nyitódás elmarasztalásával. A kritika másik része azonban kezdettől fogva érzekelte a színvonalbeli fellendülés lehetőségét; a felívelés reménye a hetvenes évekre látványosan igazolódott is. A dogmatizmus utóregzései – ha az irodalom fejlődésének menetéhez képest némi késéssel is – a hetvenes évekre elhaltak. Az egyéni kritikusi pályák – az idősebb és a közép- és fiatalnemzedék

ben –, csatlakozva a művész-kortársakéihoz, erős szemléletváltáson, horizonttáguláson mentek keresztül. A társadalmi és a nemzetiségi helyzet nehézségei illúziótlanabb, inkább valóság-hű gondolkodásra ösztönöznek. Ezzel együtt nő az esztétikailag gazdagodó, kiteljesedő, modern eszközökkel is dúsuló irodalom iránti fogékonyság. Az esztétikum és a differenciáltabb etikai karaktervonások iránti érzékenység viszont már kezdettől fogva jellemezte a hatvanas évek elején-dereacán induló kritikusi gárdát. A Forrás nemzedékeinek kritikusi pályái is a hetvenes évek során értek be igazán, hiszen ha nekik nem is a dogmatizmus sablonjaival kellett megküzdeniük, bizonyos nemzedéki elfogultságokat le kellett győzniük, s szempontjaikat is bővítették. A nemzedéki elfogultságok persze többé-kevésbé minden generációban kimutathatók, de ezek legtöbbször inkább csak az ízléskülönbségekben színesedő hetvenes évekbeli kritika gazdagságát növelik; a szemléleti változatosság kialakulását, a pluralizálódást segítik elő. Fokozott, illetve túlzott elfogultságokat mutat azonban például a legfiatalabb generáció műítélkezése: a bizonyos kompromittált ideológiai és politikai tartalmaktól való eltávolodási igény olykor kompromittálhatatlan eszmei-elvi-erkölcsi értékektől való eltávolodáshoz, azok elutasításához, vagy egyféle magatartásmodell és esztétikai karakter abszolutizálásához is vezet.

Mindenesetre a hetvenes években, mű és műbírálóat szerves kölcsönhatásban, a háború utáni kritika legjelentősebb korszakáról beszélhetünk. Mivel teljes rendszerű kultúra az erdélyi magyar irodalom, a kritikairásban is szempontrendszerek gazdag együttese, s nemcsak vélemény- és ízléskülönbségek, s nemzedékek, hanem már irodalomtudományi irányzatok sokfélesége, együttélése is látható. Az érték- és műközelítési szempontok, irányzatok gyakran heves vitákban szembesülnek. A viták, ankétok, eszmecserék általában a folyóiratok (*Igaz Szó*, *Utunk*, *Korunk*) szervezésében zajlanak és kapnak nyilvánosságot. Az olykor a szélsőségekig, egyoldalúságokig is csapó nézetütköztetések közül emlékezetes például a kritikáról, a Forrás-nemzedékekről, a mai regényről szóló, vagy a Sütő András és Panek Zoltán között kirobbant vita. De érdekes az *Utunk* évenkénti beszélgetése is az év legjobb könyveiről. Az 1973-as kritikai vitában például ütközött a hagyományosabb erkölcsi-társadalmi igényrendszer és a filozófiai tájékozódású legfiatalabb nemzedék szinte hermetikus műközpontúsága, strukturalista beállítottságú sterilitása. Az 1978-as Sütő-Panek-vitában pedig élesen csaptak össze a népi-nemzeti jelleg és az egyetemesség viszonyának különböző megítélései. Kiderült, hogy csak kevésbé jelentős művekben válhat szét egymástól magyarság és európaiság, s alakulhat ki provincializmus vagy álmodernség, igazán jelentékeny alkotásokban hagyomány és korszerűség, népi-nemzeti sajátosság és általános érdekűség kölcsönösen feltételezik egymást. Ilyen művek a hetvenes évek „nagykorúvá” vált irodalmában sorozatban születtek. A viták azt is tanúsítják, hogy az irodalomkritika gyakran mozdul el a publicisztika, az ideologikus irodalompolitika, a tanulmány, az esszé, a filozófiai esszé, az irodalomtudomány és

-elmélet, az irodalomszociológia és -lélektan, az irodalom és kultúrtörténet és más területek, tudományok felé – amelyek azonban egyre inkább önállósulnak is. A szépirodalom mellett a sajátos nemzetiségi önismeret fontos részévé vált tehát a kritika is.

Irodalomkritika

Az idősebb nemzedék publicisztikus-politikus kritikáírását szemléletben és módszerben is jelentősen tágította a középnemzedék kritikusa, *Földes László* (1922–1973). Elvontabb gondolkodása, lélektani és filozófiai műveltsége fogékonnyá tette a modernebb szemléleti formák megértésére és differenciált elemzésére, a gondolati líra megragadására.

Gálfalvi Zsolt (1933–) a következetes és hangsúlyozott marxista ideológia, irodalompolitika, gondolkodás és szemlélet képviselője. A művekben megnyilatkozó társadalomkép igazságait, jellegét, a (szocialista) realizmust elemzi, s leginkább a gazdag és mély társadalomrajzot hordozó realista regényeket értékeli. A költészetben elsősorban a lírikus magatartását, elvhűségét, s a magatartás érzelmi-élményi háttérét vizsgálja. A szocialista humánus társadalmi, internacionalista elkötelezettségét, morális tartását, felelősségérzetét dicséri többek között Szemlér Ferenc, Kovács György, Sütő András műveiben. Válogatott írásait *Az írás értelme* (1977) címmel adták ki.

Kovács János (1921–) szintén a társadalmiság és a szocialista eszmeiség gondolkörét, a román-magyar irodalmi kapcsolatok kutatását és az irodalompolitika elvi kérdéseinek vizsgálatát gazdagította az egyes művek részletes elemzési igényével. Kritikái szinte tanulmányszerűen teljes elemzését nyújtják az illető műnek. Különösen a lírai képek szerkezetét és a gazdag társadalmi jelentésű (szociografikus, szociologizáló) prózai alkotások műfaji jellegzetességeit boncolgatja tüzetesen. Analízisei jelentős eredményekre vezetnek a műfaji karakter részletes, pontos leírásában és a határesetek összetevőinek feltárásában (Szemlér Ferenc, Méliusz József, Nagy István, Sütő András, Bálint Tibor). Kötete *Kétség és bizonyosság* (1981) címmel jelent meg.

Míg Kovács János alkalmazza a szorosabb értelemben vett műelemző eljárásokat, *Marosi Péter* (1920–) inkább felveti a különböző elemzési és értelmezési lehetőségeket, s így ad globális képet az illető műről. Színes és élvezetes stílusában, szellemes-ötletes modorában egy-egy lényegi aspektusát ragadja meg a műveknek, s ebből bontja ki a mű hatásának tényezőit, gyorsan és biztonsággal. Felidézi az alkotások lélektani, gondolati hangulatait, látomásait, így jelentős szolgálatot tesz az író és az olvasó közötti közvetítésben, a felismertetésben és megértetésben. Széles skálán mozgó prózai művekről, tanulmányokról szóló írásokat és színikritikákat mutat be *Világ végén virradat* (1980) című, kiterjedt tájékozottságú kötete.

Szócs István (1928–) a műbírálathoz egyik legsokoldalúbb egyénisége. Publicisztikai, történelmi, néprajzi, nyelvészeti írásai, irodalomkritikái eredeti megállapításokat, sokszor vitára ingerlő szempontokat vetnek fel. Szerzteágazó tevékenységének és nyílt gondolatainak markáns arculatot az az erős és koncepciózus magyarságtudat ad, amely a sajátos népi és magyar karaktervonások láttatásának igényét az ősiségben gyökerező filozofikum kívánalmával ötvözi. Az egyetemességet tehát nemcsak a nyugati, európai műveltség elemeinek asszimilálásában, hanem a keleti, ősi, mitikus univerzalitás felelevenítésében, egyáltalán szellemi közösségvállalásában is elérhetőnek vallja.

Megemlítendőek még Nagy Pál, Baróti Pál, Bernád Ágoston kritikái is.

Az első Forrás-nemzedék két legjelentősebb kritikusa *Kántor Lajos* és *Láng Gusztáv*. A sematizmus utáni nyitottabb szemléleti lehetőségeket kihasználva (s teremtvé), az esztétikum és az etikum specifikus megvalósulásait értékelve a Forrás-nemzedék elismerő támogatóiként léptek fel. Ismereteik, szempontjaik gazdagsága lehetővé tette, hogy megírják az erdélyi magyar irodalom háború utáni történetét (*Romániai magyar irodalom 1945–1970*, 1971, *Romániai magyar irodalom 1944–1970*. Második, javított kiadás, 1973). E műben irodalomtörténeti, kritikai, tanulmányra vagy esszére jellemző felismerések, szempontok összegződnek. A modernebb esztétikai minőségek, a korszerű erkölcsiség megnyilatkozását értékelő, műelemző jelleg a társadalmiság igényével társul. A könyv megjelenését hatalmas arányú vita követte. Az egyértelmű elismerések melletti elmarasztalások, bírálatok az irodalmat övező történelmi és társadalmi fejlődésnek, a történetiségnek, az irodalom és a társadalomtörténet viszonyának az árnyaltabb elemzését hiányolták valamint a Forrás-nemzedék eredményeinek fokozott előtérbe állítását kifogásolták. Bár ezek az arányeltolódások némileg valóban jellemzik e művet, mégis ez adja a legautentikusabb összefoglalását e korszaknak, Söni Pál *A romániai magyar irodalom története* (1969) című munkáját is felülmúlva. Itt említendő meg Dávid Gyula–Marosi Péter–Szász János: *A romániai magyar irodalom története* (1978) című jelentős tankönyve a XII. osztály számára.

Kántor Lajos (1937–) az irodalomtörténet és a kritika egyik legtermékenyebb munkása. Hajlékonyan esszéisztikus írásmódjával az irodalmi mű nagyvonalú, egy-egy lényegi jelentésmozzanatát kiragadó elemzését adja. Recenzióiban két évtizede majd minden nemzedék újabb és újabb eredményeit figyelemmel kíséri, előtérben a Forrás-nemzedékéivel. Különösen értékesek a bemutatott író egész életművére vagy irodalmi folyamatokra vonatkozó megbízható, globális, széles horizontú áttekintései és ítéletei. Prózai, drámai, lírai művek mellett színházi előadások értékelésében is otthonosan mozog (*A megtalált színház*, 1976). De képzőművészettel is intenzíven foglalkozik. A régi *Korunk* modern képzőművészeti ízlésének művészettörténeti feldolgozása mellett (*Kép, világgép. A régi Korunk az új művészetért*, 1977) alapos filológiai tanulmányok sorában kutatja a két háború közötti romániai magyar irodalmat. Foglalkozik egyetemes magyar irodalomtörténettel is. Jelentősek Ma-

dách-, Móricz-, József Attila-, Tamási-kutatásai, Déry-, Illyés-, Juhász Ferenc-tanulmányai, s műfajelméleti, műfaj történeti vizsgálódásai a magyar lírizáló novella fejlődéséről. *Korváltás* (1979) című kötetében a romániai magyar irodalom megújulásának, nagykorúsodásának időszakát vizsgálja, a hetvenes évek irodalmának nagy arányú kibontakozását igazolva. *Korunk: avantgarde és népiség* (1980) című kötetében bizonyítja, hogy népi, erdélyi hagyomány és avantgarde modernség nem kizárják, hanem kölcsönösen feltételezik egymást a korszerű irodalomszemléletben; az értékek csak elfogultságoktól, előítéletektől mentesen – ha sokféle irányultsággal is – keletkezhetnek. Az irodalomtörténeti tanulságot a mai irodalomra érvényesen kamatoztatja, így küzd a berögződött egyoldalúságok, klisék, babonák ellen. Kántor Lajost szemléleti és érdeklődésbeli tágasság jellemzi tehát, átfogó horizontjában filológiai tanulmány, napi irodalmi és képzőművészeti kritika, színbírálat, vallozás, emlékezés, alkalmi beszéd, igényes, elemző műinterpretáció, elmélyült kutatás, olvasóközönség-szolgálat, az eddigi eredmények eleven közvetítése egyaránt belefér. Művészetekről írt reflexív útirajzai, naplói, esszéi is jelentek meg. *Utazás a gyökerek körül* (1972), *Gyökér és szárny* (1979).

A Forrás-nemzedék másik kiemelkedő kritikusaként, *Láng Gusztávnak* (1936–) az írásait talán még tudományosabb módszerű és hangvételű esztétikai elemzőkészség jellemzi. Ítéleteit gondosan analizált jelenségek alapján hozza meg. Az erkölcsi, érzelmi, magatartásbeli értékek esztétikai megvalósulását, művészi hatóerejét precízen, éles megfigyelésekkel világítja meg. Különösen érdekesek szövegelemző eredményei, amelyek egy-egy szóképi-stilisztikai jellegzetesség pontos leírásából bontakoznak ki. Az erkölcsiség jelenlétét pedig az esztétikumvá vált írói gondolkodás filozofikus értelmezéseivel éri tetten. *A jelen idő nyomában* (1976) című kötetében jórészt a Forrás-nemzedék íróinak világképét deríti föl egy-egy jellegzetes vonás tüzetes körülírásával. Irodalomtörténeti munkáiban főként a Nyugat első nemzedékével foglalkozik.

A Forrás kritikusaként indult *K. Jakab Antal* (1942-) is, akinek esztétikai, logikai, filozófiai tájékozottsága és líraelméleti készsége különösen a szóképek stilisztikai vizsgálatában hozott jelentős eredményeket. A költői kép alkotásának és esztétikai realizálódásának rejtett belső logikáját fejt fel, sok felfedezéssel. Tanulságosak a modern drámáról írott elméleti esszéi is. Kötete, mely inkább a hatvanas évek végi írásait tartalmazza. *A névmás éjszakája* (1972) címmel jelent meg.

Stilisztikai-nyelvészeti és nyelvművelő tevékenységgel kezdte pályáját *Cs. Gyimesi Éva* (1945–) (*Mindennapi nyelvünk*, 1975), a fiatalabb Forrás-nemzedék irodalmára. Tanulmányai, kritikái Láng Gusztáv és Bretter György hatását mutatják; esztétikai és filozófiai érzékenységet, módszert és szemléletet tanult tőlük. Felhasználva a legmodernebb szövegelemző iskolák, a strukturalizmus, a szemiotika eredményeit, főleg költészetelméleti, líraelemző és líratipológiai tanulmányaival emelkedik ki (*Találkozás az egyszerűvel*,

1978). A költői kép immanens jelentésségét, értékét, hatását, költői üzenetet, mondanivalót hordozó erejét vizsgálja elsősorban. Kép és versszerkezet, jelentés és struktúra, élmény és erkölcs, magatartás és esztétikum viszonyrendszerét elemzi Kányádi Sándor, Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Király László és Kenéz Ferenc lírájában.

Az egyedi, specifikus, minden szuverén írói világra jellemző élményt filozófiai általánosítások segítségével is próbálja megragadni a legfiatalabb, teoretizáló kritikus nemzedék. Ők méginkább a steril szövegelemző, tudományos, szemiotikai, strukturalista, filozófiai esszé felé hajlítják a kritikai interpretációt, elutasítva az impresszionisztikus, beleérző-átélő és élményleíró kritikát. Bretter-hatást mutató ízlésük olykori egyoldalúsága, filozófiai vonzalma azonban – elvi demokratizmusigényük ellenére – a nemzedéki sajátosságaiktól eltérő, másféle esztétikai értékekkel szemben értetlenné is teheti őket (Ágoston Vilmos, Aradi József, Huszár Vilmos, Molnár Gusztáv, Tamás Gáspár Miklós, Németi Rudolf, Szávai Géza, Horváth Andor, Borcsa János, Bréda Ferenc, Adonyi Nagy Mária, Balla Zsófia, Bogdán László, Egyed Péter, Markó Béla, Mózes Attila, Szócs Géza). Filozófia és irodalom, költészet határvidékét derítik fel szépirodalmi alkotásaikban és esszéikben maguk az írók is.

A filozófia és kritika határán

Filozófiai, etikai, történelmi, eszmetörténeti, szociológiai kutatásaival kiemelkedő szerepet tölt be *Gáll Ernő* (1917–) munkássága. Irodalom-, művelődés- és ideológiatörténeti munkái során fejtette ki a nemzetiségi önismeret, öntudat szükségességét, megvalósulási lehetőségeit, mibenlétét, az értelmiségi magatartásnak, a nemzeti és humanista elkötelezettségnek, a sajátosság méltóságának az igényét. Ekként vizsgálja a nagy kultúr- és irodalomtörténeti folyamatokat, a legújabbakat is, s az egyes műveket, például Sütő András drámáinak erkölcsi üzeneteit. Hatalmas tudásanyagot sűrítenek, az átfogó nemzetiségtudomány, az erdélyi magyarságtudomány bázisait jelentik újabb művei (*A humanizmus viszontagságai*, 1972, *Tegnap és mai önismeret*, 1975, *Nemzetiség, erkölcs, értelmiség*, 1978, *Pandora visszatérése*, 1979, *Az erkölcs dilemmái*, 1981).

Az őt követő filozófus-nemzedék legjelentősebb alakjai *Bretter György* (1932–1977) és *Rácz Győző* (1935–). Bretter az egyéni felelősség, integritás és a korszerű közösségi demokratizmus erkölcsiségének nagy hatású filozófusa. Irodalmi elemzéseiben, esszéiben is a lét- és társadalomfilozófiai rétegek, a történelembölcseleti gondolati igényesség jelenlétét fedi fel (*Párbeszéd a jelennel*, 1973, *Párbeszéd a vágyakkal* 1979, *Itt és mást*, 1979). Rácz Győző a társadalmi fejlődés törvényszerűségeinek gondolati igazságaiba vetett hitet, a marxista világmagyarázat metafizikai és etikai szintjeit, a történelemlátás rétegeit elemzi ki főleg a lírából és a drámából. Foglalkozik általános művészet-

elméleti, esztétikai kérdésekkel, s a régi *Korunk* művészetfilozófiai tendenciáival is (*Értelem és szépség*, 1972, *A lírától a metafizikáig*, 1976).

A kritikai esszé világirodalmi tájékozottsággal és orientációval jellemezhető műfaját képviseli *Veress Dániel* (1929). Elsősorban világirodalmi regényeket elemző esszéi, történeti-elméleti és poétikai tanulmányai (*Vándorúton*, 1971) után azonban Kemény Zsigmondról és Mikes Kelemenről írt kismonográfiát (*A rodostói csillagnéző*, 1972, *Szerettem a sötétet és szélzúgást*, 1977). *Deák Tamás* (1928–) szintén a világirodalom prózai, drámai remekeit, nagy íróalakjait hozza érzékletes esszéstílusával az olvasó közvetlen közelébe (*Boldog verseny*, 1973, *Káprázat és figyelem*, 1980). *Jánosházy György* (1922–) korstílusokról, főleg a mediterrán és angol reneszánsz, manierista, barokk művészetéről, klasszikusokról írott tanulmányai, esszéi jelentősek (*Korok, emberek*, 1978). *Szilágyi Júlia* (1936–) ötletes esszéi Gaál Gábortól Székely Jánosig, Shakespeare-től Mauriac-ig, a magyar költészettől a modern francia irodalomig terjednek (*A helyszín hatalma*, 1979). Megemlítendőek természetesen még a szépírók művei közül Szász János filozófusokhoz, gondolatokhoz, irodalomelméleti kérdésekhez fűzött bölcséleti reflexiókat tartalmazó, Sütő András, Székely János, Bálint Tibor, Létay Lajos érdekes irodalomtörténeti és -elméleti problémákat is felvető, színes, vallomásos, szubjektív költői esszéi, kritikái is.

Irodalomtörténet

Maga az irodalomtörténet-írás is – amelyre csak egy még futólagosabb pillantást vetünk – gyakran érintkezik más területekkel is: főleg a publicisztikával, az ideológiai, filozófiai, művészetpolitikai, művelődéstörténeti irodalommal. *Balogh Edgár* (1906–) közgondolkodói, közírói, irodalmi tevékenységében a szocializmus, a marxizmus, a népiség, a néptestvériség, a Duna-táji internacionalizmus eszméit egyre hajlékonyabbá teszi a modernebb, áttételesebb irodalmi műformák és kísérletezések elfogadására, őrizve az elvhűség és a nemzetiségi, szocialista elkötelezettség őszinteségét, s a rossz értelmű világpolgári érdektelenséget elutasító kérlelhetetlenségét. A publicista szenvedély és elkötelezettség különlegessé teszi emlékezéseit, önéletírásait, történelmi, irodalomtörténeti, szociológiai esszéit, amelyekből egy fél évszázad irodalomtörténeti korszakainak, írói-eszmei harcainak, folyóirati (a régi *Korunk*) életének kapjuk meg a személyes hitelű képét. *Csehi Gyula* (1910–1976) rendkívüli műveltségről tanúskodó regényesztétikai és -történeti, irodalom- és ideológiatörténeti, elméleti írásai mellett szintén feltárja a szocialista realizmus, a marxista ihletésű szépirodalom erdélyi hagyományait (*A baloldali forrásvidék*, 1973). *Jordáky Lajos* (1913–1974) hatalmas tanulmányai is a magyar szocialista irodalom övezeteit járják be (*A szocialista irodalom útján*, 1973, *Irodalom és világnézet*, 1973). Foglalkozott színház- és filmművészetrel is. Törté-

nelem és irodalomtörténet fonódik össze *Tóth Sándor* (1919–) munkáiban is, amelyek feldolgozzák Gaál Gábor teljes munkásságát és a régi *Korunk* körüli progresszív baloldali értelmiségi mozgalmakat (*G. G. Tanulmány Gaál Gáborról, a Korunk szerkesztőjéről*, 1971, *Rólunk van szó*, 1980).

Robotos Imre (1911–) Ady-életrajzi (*Az igazi Csinszka*, 1975) és Karinthy-kutatásokat, humor- és szatíraelméleti vizsgálódásokat végez. Kismonográfiája jelent meg Tabéry Gézáról és Karinthy Frigyesről. Tanulmánykötetének (*Árnyok rendjében*, 1981) gerincét Gaál Gábor-, mai magyar (Sütő-, Páskándi-) és világirodalmi groteszk, komikus, abszurd dráma-tanulmányok alkotják. *Sóni Pál* (1917–1981) a huszadik századi erdélyi avantgarde-dal, az avantgardefolytonosság kimutatásával foglalkozik, modern strukturalista vizsgálódási módszereket is alkalmazva (*Avantgarde-sugárzás*, 1973). Ő írta az első Nagy István-monográfiát (*Nagy István*, 1977). Kamatoztatva már említett irodalomtörténeti kézikönyvének eredményeit, *Írói arcélek* (1981) című kötetében főleg a két háború közötti erdélyi írókról ad portrékat. *Indig Ottó* Juhász Gyula-könyveket és egy Horváth Imre-monográfiát írt (*Juhász Gyula Nagyváradon (1908–1911)*, 1978, *Nincs szebb jövődök májusánál. Juhász Gyula életútja*, 1980, *Csak egy igaz versért élek*, 1981), *Varró János Kós Károlyról (Kós Károly, a szépíró)*, *Kicsi Antal – Kováts József-könyve után – Tompa Lászlóról (Tompa László, 1978)*, *Szávai Géza Méliusz Józsefről (Helyzettudat és irodalom)* írt monográfiát – s neki tanulmánykötete is megjelent (*Szinopszis*, 1981). *Izsák József – Asztalos István- és Tamási-monográfiája után – a hetvenes években kisebb közleményeivel volt jelen. Turzai Mária* megírta a Vásárhelyi Találkozó történetét (*A vásárhelyi találkozó*, 1977).

A huszadik századi kutatások mellett folynak a régebbi magyar irodalom egyes területeinek – s ezen belül az Erdéllyel kapcsolatos irodalomtörténeti vonatkozásoknak – a feltérképezései. *Szigeti József* (1912-) régi magyar irodalommal, *Jancsó Elemér* (1905–1971) főleg a felvilágosodással (*Irodalomtörténet és időszerűség*, 1972, *Kortársaim*, 1976), *Rohonyi Zoltán* (1928–) a romantikával (*A magyar romantika kezdetei*, 1975, *Kölcsey Ferenc életműve*, 1975), *Dávid Gyula* (1928–) a múlt századdal (*Jókai*, 1971, *Tolnai Lajos Marosvásárhelyen (1868–1884)*, 1974), *Kozma Dezső* (1936–) a századfordulóval (*A valóság igézete*, 1972, *Petőfi öröksége*, 1976, *Mikszáth Kálmán*, 1977, *Krúdy Gyula postakocsiján*, 1981) foglalkozott. *Vita Zsigmond* (1906–) Áprily- és Jókai-könyvet írt (*Áprily Lajos, az ember és a költő*, 1972, *Jókai Erdélyben*, 1975). A fiatalabb *Fábián Ernő* (1934–) is jelentős monográfiákat írt (*Apáczai Csere János*, 1975, *Az ember szabad lehet. Eötvös József eszmévilága*, 1980). Egy-egy részterület jeles kutatói még Antal Árpád, Bustya Endre, Dankanits Ádám, Engel Károly, Katona Ádám, Molnár Szabolcs, Mózes Huba, Muzsnay Árpád, V. Szendrei Júlia. Esztétikai, irodalomelméleti értekezéseivel vált ismertté *Angi István és Jánosi János. Aniszi Kálmán* filozófiai esszéket írt és filozófusokkal készített interjúkat (*A filozófia műhelyében*, 1978). Jelentős *Balázs Sándor* és *Sztranyiczki Gábor* filozófiai munkássága.

Többen foglalkoznak a romániai magyar drámával és színházzal is. *Kötő József* könyve (*Fejezetek a romániai magyar dráma történetéből*, 1976) különösen a modern drámakísérletekről ad megbízható képet és hasznos eligazítást (Deák Tamás, Lászlóffy Csaba, Sütő András, Kocsis István, Székely János), *Páll Árpád* (*Évszázadok drámái napjaink színpadán*, 1976) pedig a romániai magyar színjátszás műhelyeibe nyújt betekintést, ehhez szolgáltat gazdag anyagot. Megemlítendő még *Enyedi Sándor* *Az erdélyi magyar színjátszás kezdetei 1792–1821* (1972) című könyve.

Gazdag, összefoglaló, irodalomtörténeti érdekű és fontosságú interjúkat készített *Marosi Ildikó* (*Közelképek. Húsz romániai magyar író*, 1974), *Gálfalvi György* a második Forrás-nemzedék íróival (*Marad a láz?*, 1977) és *Beke György* a magyar-román irodalmi kapcsolatokról (*Tolmács nélkül*, 1972). Kiemelkedik *Franyó Zoltán* hatalmas műfordítói munkássága is.

Külön fejezetet érdemelne a művelődéstörténészek tevékenysége. Munkájukkal, az erdélyi múlt műveltségének feltárásával az erdélyi magyarság önismeretét, történelmi emlékezetét és tudatát erősítik. A nemzeti kultúra múltba vesző értékeit mutatják fel. Kiemelkedik *Benkő Samu* (1928–), aki évszázadok hatalmas anyagában mélyed el (*Sorsformáló értelem*, 1971, *A helyzettudat változásai*, 1977, *Apa és fiú*, 1978, *Haladás és megmaradás*, 1979). De roppant jelentőségű *Jakó Zsigmond*, *Mikó Imre*, *Csetri Elek*, *Imreh István*, *Juhász István*, *Spielmann József*, *Tonk Sándor* s a történész *Egyed Ákos*, *Venczel József* működése is. A folklór területén népmeseesztétikával foglalkozik *Nagy Olga* (*A táltos törvénye*, 1978), balladakutatással *Faragó József* (*Balladák földjén*, 1977). Rendkívül fontos *Dr. Kós Károly*, *Szentimrei Judit*, *Nagy Jenő*, *Péntek János*, *Kallós Zoltán*, *Demény István Pál*, *Gazda József*, *Gazda Klára*, *Vöő Gabriella*, *Jagamas János*, *Ráduty János* munkássága is. A nyelvészet, a nyelvtörténet terén hatalmas vállalkozás *Szabó T. Attila* (1906–) *Erdélyi magyar szótörténeti tár* című munkája. Tanulmányai, melyek több kötetet tesznek ki, szintén roppant jelentőségűek. A nyelvészet, a nyelvelmélet, a stilisztika, a nyelvjárás-kutatás területén említendő még *Szabó Zoltán*, *Murvai Olga*, *Márton Gyula*, *Gálffy Mózes*, *Szilágyi N. Sándor*, *B. Gergely Piroska*, *Dobos B. Magda*, *P. Dombi Erzsébet*, *J. Nagy Mária*, *Murádin László*. Jelentékenyek *Banner Zoltán*, *Borghida István*, *Murádin Jenő*, *E. Szabó Ilona*, *Mezei József*, *Nagy Pál* képzőművészeti, valamint *B. Nagy Margit*, *Dávid László*, *Vilhelm Károly* művészettörténeti írásai is.

A romániai magyar humán tudományok fejlődését segítik, a nemzetiségi kultúra gyarapodását szolgálják a különböző szakfolyóiratok (*Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, *Művelődés*), s a kiadók különféle sorozatai (a *Kriterion* szövegkiadásai, a *Dacia* „Kismonográfiák” vagy „Tanulók Könyvtára” sorozata). A „Fehér-sorozat”, a „Romániai Magyar Írók”, a „...legszebb versei” vagy a Téka köteteinek összeállítása, szerkesztése, elő- vagy utószóval való ellátása lehetőséget ad a humán értelmiségnek összetett, sokágú tevékenység folytatására. A különfajta tanulmánygyűjtemények (irodalomtudo-

mányi és stilisztikai tanulmányok, művelődéstörténeti tanulmányok, szociológiai tanulmányok, népismereti dolgozatok), a folyóiratok és azok évkönyvei (a *Korunk*, az *Utunk*, *A Hét* évkönyvei), az antológiák, az indulók Forrás-sorozata a *Kriterion*nál – megannyi jele a mozgalmas irodalmi életnek. A legtöbb szépíró kritikus is, s az irodalomtörténészek és -tudósok is foglalkoznak kritikával; gazdag a műfordítás-irodalom is. E sokféle tevékenység természetes érintkezése, összekapcsolódása, a különböző területek egy-egy személyben is összefonódó egysége e tekintetben is az erdélyi magyar kultúra szervesen élő rendszerét példázza, s követeli is.